MILLIY VA UMUMINSONIY QADRIYATLAR ASOSIDA TA’LIM-TARBIYA JARAYONINI TASHKIL QILISH

Oriental universiteti

Uzluksiz ta’lim kafedrasi dotsenti, p.f.n. **M.J. Toshov**

Oriental universiteti magistri **Sh.F. Mirxalilova**

Bugungi globallashuv sharoitida ta’lim-tarbiya jarayonining mazmunini milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg‘unligi asosida takomillashtirish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Chunki ta’lim faqat bilim, ko‘nikma va malakalarni shakllantirish bilan cheklanmaydi. U yosh avlodning dunyoqarashi, ma’naviy qiyofasi, fuqarolik pozitsiyasi hamda jamiyat oldidagi mas’uliyatini tarkib toptiradigan yaxlit jarayondir. Shu bois ta’lim muassasalarida berilayotgan bilimlar insonparvarlik, adolat, vatanparvarlik, bag‘rikenglik, mehnatsevarlik va o‘zaro hurmat kabi qadriyatlar bilan boyitilishi zarur.

Milliy qadriyatlar xalqning tarixiy xotirasi, tili, urf-odatlari, an’analari, madaniy merosi va turmush tarzida namoyon bo‘ladi. Ular avlodlarni o‘zaro bog‘laydi, milliy o‘zlikni anglashga yordam beradi hamda jamiyatda ma’naviy davomiylikni ta’minlaydi. Umuminsoniy qadriyatlar esa millati, tili, dini va yashash joyidan qat’i nazar, barcha insonlar uchun muhim bo‘lgan ezgulik, tinchlik, inson sha’ni va qadr-qimmati, erkinlik, tenglik, hamkorlik hamda tabiatga mas’uliyatli munosabat kabi tamoyillarni qamrab oladi. Ta’lim-tarbiyada ushbu ikki yo‘nalish bir-birini to‘ldiradi: milliy qadriyatlar tarbiyaga o‘ziga xos mazmun bersa, umuminsoniy qadriyatlar uning insonparvarlik mezonlarini belgilaydi.

Milliy va umuminsoniy qadriyatlarni ta’lim jarayoniga singdirish, eng avvalo, ta’lim mazmunini to‘g‘ri tanlashdan boshlanadi. O‘quv dasturlari, mashg‘ulotlar, darsliklar va tarbiyaviy tadbirlarda xalq og‘zaki ijodi, maqollar, ertaklar, dostonlar, tarixiy obidalar, buyuk allomalar merosi bilan bir qatorda, jahon ilm-fani va madaniyatining ilg‘or namunalari ham yoritilishi lozim. Bunda ma’lumotlarni shunchaki bayon qilish emas, balki

ularning tarbiyaviy mohiyatini ochib berish, o‘quvchini mustaqil fikrlashga va hayotiy xulosa chiqarishga yo‘naltirish muhimdir.

Ta’lim-tarbiya jarayonida qadriyatlarni shakllantirishning samaradorligi pedagogning shaxsiy namunasiga ham bevosita bog‘liq. Pedagogning adolatli, samimiy, talabchan va hurmatga asoslangan munosabati bolalarda ishonch uyg‘otadi. U o‘z xatti-harakati, nutq madaniyati, kasbiy mas’uliyati va boshqalarga munosabati orqali tarbiyaviy ta’sir ko‘rsatadi. Shuning uchun pedagog nafaqat bilim beruvchi, balki ma’naviy-axloqiy fazilatlarni kundalik faoliyati bilan namoyon etuvchi shaxs bo‘lishi kerak.

Xususan, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni singdirish bolaning yosh xususiyatlari, qiziqishlari va idrok etish imkoniyatlariga mos ravishda tashkil etiladi. Bu davrda bola atrof-muhitni kuzatish, kattalarga taqlid qilish, o‘yin va muloqot orqali hayotiy tasavvurlarni egallaydi. Shu sababli tarbiyaviy ishlar kundalik faoliyat bilan uzviy bog‘lanishi lozim. Salomlashish, kattalarga hurmat ko‘rsatish, tengdoshlari bilan o‘yinchoqlarni bo‘lishish, navbat kutish, tabiatni asrash, mehnat jarayonida ishtirok etish kabi oddiy amallar qadriyatlarni amaliy tarzda o‘zlashtirishga xizmat qiladi.

Masalan, “Nonning qadri va an’analari” mavzusidagi mashg‘ulot orqali bolalarda mehnatga hurmat, dasturxonga ehtirom, tejamkorlik va shukronalik tuyg‘ularini shakllantirish mumkin. “Oila – mehr maskani” mavzusida oila a’zolariga g‘amxo‘rlik, o‘zaro yordam va mehr-oqibat haqida suhbat tashkil etish samarali hisoblanadi. Tabiatni kuzatish, ko‘chat ekish va guruh xonasini ozoda saqlash kabi faoliyatlar esa mas’uliyat, jamoaviylik va ekologik madaniyatni rivojlantiradi. Bunday ishlar bolaga tayyor nasihat berishdan ko‘ra, qadriyatni o‘z tajribasi orqali his etish imkonini yaratadi.

Qadriyatlar asosidagi tarbiyada oila va ta’lim muassasasi hamkorligi alohida ahamiyat kasb etadi. Bola dastlabki axloqiy me’yorlarni oilada o‘zlashtiradi, ta’lim tashkilotida esa ularni tengdoshlari bilan munosabatda mustahkamlaydi. Agar oilada va ta’lim muassasasida qo‘llanilayotgan talablar bir-biriga zid bo‘lmasa, tarbiyaviy ta’sir

izchil va samarali kechadi. Shu maqsadda ota-onalar bilan davra suhbatlari, mahorat mashg‘ulotlari, milliy bayramlar, oilaviy ijodiy loyihalar va hamkorlikdagi xayriya tadbirlarini tashkil etish maqsadga muvofiqdir.

Zamonaviy ta’lim muhitida raqamli texnologiyalar va axborot oqimining kuchayishi bolalarning dunyoqarashiga ham ta’sir ko‘rsatmoqda. Bu sharoitda ta’lim oluvchilarda axborotni tanqidiy baholash, yolg‘on va ishonchli ma’lumotni farqlash, internet madaniyatiga rioya qilish, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish kabi ko‘nikmalarni shakllantirish zarur. Mazkur ko‘nikmalar umuminsoniy qadriyatlar, xususan, mas’uliyat, hurmat, xavfsizlik va boshqalarning huquqlarini e’tirof etish tamoyillari bilan chambarchas bog‘liq. Milliy madaniyatga hurmat bilan birga boshqa xalqlarning tili, urf-odati va e’tiqodiga bag‘rikeng munosabatda bo‘lish ham tarbiyaning muhim natijasidir.

Ta’lim jarayonini qadriyatlar asosida tashkil etishda interfaol metodlardan foydalanish ijobiy samara beradi. Muammoli vaziyatlarni muhokama qilish, rolli o‘yinlar, kichik guruhlarda hamkorlik, loyiha ishlari, hikoya va ertaklarni tahlil qilish bolalarning faolligini oshiradi. Bunda pedagog tarbiyalanuvchiga fikrini erkin ifodalash, boshqalarni tinglash va turli qarashlarga hurmat bilan yondashish imkonini berishi kerak. Baholash jarayonida faqat yakuniy natijaga emas, balki hamkorlik, tashabbus, mas’uliyat va ijobiy xulq-atvorning namoyon bo‘lishiga ham e’tibor qaratish lozim.

Qadriyatlar tarbiyasining natijadorligini aniqlash uchun muntazam pedagogik kuzatuv, suhbat, faoliyat mahsullarini tahlil qilish va ota-onalar bilan fikr almashishdan foydalanish mumkin. Bunda bolaga qat’iy yorliq qo‘yish yoki uni boshqa bolalar bilan solishtirishdan saqlanish zarur. Har bir bolaning individual rivojlanish sur’ati, oilaviy muhiti va shaxsiy imkoniyatlari inobatga olinishi kerak. Eng muhimi, qadriyatlar bir martalik tadbir yoki alohida mashg‘ulot doirasida emas, balki ta’lim-tarbiya jarayonining barcha tarkibiy qismlarida izchil namoyon bo‘lishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg‘unligiga asoslangan ta’lim-tarbiya yosh avlodni ma’naviy yetuk, mustaqil fikrlaydigan, vatanparvar,

bag‘rikeng va ijtimoiy mas’uliyatli shaxs sifatida voyaga yetkazishning muhim shartidir. Buning uchun ta’lim mazmunini milliy meros va umuminsoniy tamoyillar bilan boyitish, pedagoglarning shaxsiy namunasini kuchaytirish, oila va ta’lim muassasasi hamkorligini rivojlantirish hamda amaliy faoliyatga asoslangan metodlardan foydalanish zarur. Qadriyatlar kundalik hayot va munosabatlarda namoyon bo‘lgandagina ular yosh avlodning ichki e’tiqodiga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. O‘RQ-637, 2020-yil 23-sentabr.
3. O‘zbekiston Respublikasining “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi Qonuni. O‘RQ-595, 2019-yil 16-dekabr.
4. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.
5. Pedagogika: ensiklopediya. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2015.